
	<p>Списание ЕПОХИ Издание на Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“</p> <p>Journal EPOCHI [EPOCHS] Edition of the Department of History of “St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo</p>		<p>Том / Volume XXVII (2019). Книжка / Issue 2</p>
---	---	--	--

Милко ПАЛАНГУРСКИ / Milko PALANGURSKI

Рец. на: Документални свидетелства за военните действия на Добруджанския фронт 1916–1917 г. Първа част. Предговор, съставителство и научна редакция Велико Лечев. Велико Търново: Изд. „Фабер“, 2018, 295 с.

Rec. ad: Documentary Evidence of the Military Actions on Dobrudzha Front 1916–1917. Preface, compilation and scientific editing Veliko Lechev. Veliko Tarnovo: Faber Publishing House, 2018, 295 p. (in Bulgarian)

През последните години научният интерес към българската военна история нарасна значително. От 2014 г. историографията на всички страни участнички във войната започна интензивно обръщане към поуките от войната и потърси ново, по-задълбочено осмисляне на историческото битие. Не остана настрана от този процес и българската историография, която също се обърна към участието на България в Първата световна война – значимо събитие с трайни последици за развитието на страната ни в Ново и Най-ново време.

Почти всички съвременни историци, изследвали световния военен конфликт, подчертават важната роля на бойните действия на Добруджанския фронт през 1916 – 1917 г., чийто успешен развой е резултат от водените епични сражения от подразделенията на Трета българска армия за освобождението на Добруджа от румънска власт. Сравнително по-ограничен е проучвателският интерес към оперативния принос на нашите пехотни полкове, спомогнали в решителна степен за извоюваната победа срещу войските на северната ни съседка и нейните съюзници.

Рецензираното документално издание има за цел да запълни част от тази празнина. В него са поместени дневниците на 35-ти пехотен Врачански полк и 36-ти пехотен Козлодуйски полк. Двата полка воюват в състава на 6-та пехотна Бдинска дивизия, респективно в Трета българска армия, и имат съществени заслуги за изтласкването на противника от Южна Добруджа, а впоследствие – и от цяла Северна Добруджа. Съдържанието на дневниците на 35-ти и 36-ти пехотен полк, съставляващи 2-ра бригада от 6-та пехотна Бдинска дивизия, може да се раздели условно на две части: първата част включва информация за бойните действия на бригадата, чийто личен състав воюва самоотвержено за освобождението на Южна Добруджа; във втората част са поместени сведения за сраженията на двата полка на територията на Северна Добруджа. Настоящият коментар на сведенията в публикуваните дневници е необходим, доколкото те са използвани частично в наличните изследвания по разглежданата тема.

В първата част от дневниците на читателите е предложена достатъчна по обем информация относно преминаването на новопрокараната българско-румънска граница от 35-ти и 36-ти полк и стъпването им на добруджанска земя. Врачанци и козлодуйци са убедени, че им предстои да воюват за права кауза – освобождението на Добруджа от румънска власт. В израз на това свое убеждение те влизат в окупираната от Румъния област с разветви бойни знамена, пеейки популярния тогава в България марш „О, добруджански край!“. На 2 септември 1916 г. слабите ариергарди на 19-та румънска пехотна дивизия, разположени на границата, са разгромени. Остатъците от тях отстъпват в северна посока. Като изключително ценни следва да се оценят данните в „Дневника“ на 35-ти пехотен полк за първите срещи на врачани с местното добруджанско население. На 4 септември с.г. командирът на полка

подполковник Васил Таслаков отбелязва дословно следното: „Населението – българско и турско, радушно ни среща и доброволно предлага всичко за войника и то безплатно (с. 22)“.

На същата дата в изпълнение на заповедта на началника на 6-та пехотна Бдинска дивизия генерал-майор Христо Попов двата полка настъпват към Добрич. Офицерите и войниците от 2-ра бригада на дивизията се натъкват на покъртителна картина още в покрайнините на града: „В Добрич и по полето – пише подполковник Таслаков, – ужас. Румънска цивилизация. По полетата граждани най-грозно избити, ограбени и изоставени по поляните и шубрака. В Добрич граждани, избити в едно здание. Турците не са били по зверове. Мирно население най-грозно избито (с. 23)“.

Извършените зверства от отстъпващите подразделения на 19-та румънска пехотна дивизия спрямо незащитното мирно население способстват допълнително за високата мотивация на врачани и козлодуйци да разгромят коварния враг. Дневниците на двата полка свидетелстват, че техният личен състав проявява осъзнат стремеж да участва самопожертвователно в бойните действия за възвръщането на Добруджа към България на 5–7 септември 1916 г. През този хронологически отрязък от време 2-ра бригада от 6-та пехотна Бдинска дивизия води героични сражения за освобождението на Добрич заедно с войските на Варненския укрепен пункт (ВУП), 53-ти пехотен резервен полк, 4-ти маршеви полк и 15-та погранична дружина.

В разглеждания текст се съдържат достатъчно доказателства за твърдата решимост на войниците и офицерите от 35-ти и 36-ти полк да надделеят над многочисления противник. Освен посочената вече 19-та румънска пехотна дивизия, рано сутринта на 5 септември с.г. към града настъпва 47-ми руски корпус (61-ва пехотна дивизия, 1-ва сръбска доброволческа дивизия и 3-та кавалерийска дивизия) с командир генерал Андрей Зайончковски. На същата дата 4-та дружина от 35-ти пехотен полк е изпратена в разпореждане на командира на „Варненските войски“ генерал-майор Тодор Кантарджиев. В кръвопролитните боеве, водени на 3–4 км северно от Добрич, врачанската дружина е на десния фланг и участва активно в отблъскването и преследването на противника от българските части.

На следващия ден руските, румънските и сръбските войски подновяват атаките срещу храбрите защитници на Добрич. Сведенията, съдържащи се в „Дневника“ на 35-ти полк, показват, че подполковник В. Таслаков, без заповед, решава да тръгне на изстрел към настъпващия противник по посока на с. Ези бей (дн. с. Паскалево) с цел да го атакува във фланг. Така врачанци разширяват обсега на полесражението, поемат част от вражеския удар и спомагат за неговото отбиване.

Кървавата драма край Добрич достига своя апогей на 7 септември 1916 г. На същия ден 2-ра бригада от 6-та пехотна Бдинска дивизия е съсредоточена на левия фланг на отбраната – в района на селата Чакърча (дн. с. Врачанци), Осман факъ (дн. с. Козлодуйци) и Арабаджии (дн. с. Коларци). Рано сутринта генерал А. Зайончковски насочва към бригадата 61-ва пехотна дивизия и 1-ва сръбска доброволческа дивизия. Общо шест полка на противника атакуват 35-ти и 36-ти полк. Първи поема масирания удар Врачанският полк, който отбранява посочения фланг само с две дружини. Козлодуйският полк е атакуван от сръбската дивизия. Смазващото числено превъзходство на противника поставя двата български полка в критично положение. До обяд те губят около 30% от личния си състав и удържат със сетни сили отбраняваните позиции. Убити и ранени са повечето от командирите на роти и дружини. Тежко ранен е полковник Константин Гладичев, командирът на 36-ти полк който остава в строя и успява да изведе оцелелите войници на по-задна позиция.

С цел да се осмислят обективно мащабните оперативни измерения на боевете, водени на левия фланг на Добричката отбрана, ще се позовем на поместените сведения в „Дневника“ на Козлодуйския полк: „Офицери и войници – се посочва в текста – се биеха като лъвове, един срещу десет. Но положението, в което беше заварен полкът..., излизането на почти всички офицери и подофицери, отчайва войниците и те се струпват на задната височина при артилерията (с. 194)“.

Положените свръхчовешки усилия от врачанци и козлодуйци за защита на левия фланг на Добричката отбрана не са напразни. Позицията е удържана в ранния следобед на 7 септември 1916 г., когато на помощ на храбрите защитници пристигат 2-ри полк от 1-ва конна дивизия и две дружини от 16-ти пехотен Ловчански полк. Врязването на конния полк и на ловчанските дружини в редовете на 1-ва сръбска доброволческа дивизия довежда до отстъплението на сърбите, а впоследствие – и на руските части от 61-ва пехотна дивизия. Отстъплението е извършено в състояние на паника и пълно безредице.

Важен акцент в дневниците на 35-ти и 36-ти полк е информацията за последвалото преследване на противника по посока на старата българско-румънска граница. Сведенията по този въпрос са от значение, доколкото досега той не е изследван специално. Врачани и козлодуйци достигат позициите на укрепения се противник при селата Дурбалии (дн. с. Градини), Есетлии (дн. с. Сноп), Чамурлии (дн. с. Житен) и Каралии (дн. с. Красен) на 13 септември 1916 г. На същата дата 35-ти полк е атакуван от 242-ри и 243-ти полк от 61-ва руска пехотна дивизия. Българските офицери и войници успяват да надделеят над противника благодарение на постигнатия оптимален синхрон със стрелбата на подразделенията от 2-ри артилерийски полк и на образцово проведената атака на нож, по време на която се изявяват чиновете от 2-ра дружина. На 14 септември с.г. русите получават подкрепления. Към полесражението са насочени 51-ви и 52-ри румънски пехотен полк. Те са изтласкани към граничната полоса с общите усилия на врачанци и козлодуйци и отстъпват към Кубадинската укрепена позиция.

Коментираните сведения от първата част на дневниците на 35-ти и 36-ти пехотен полк показват, че личният им състав демонстрира завидна боеспособност и висока мотивация във водещите се ожесточени боеве за освобождението на Южна Добруджа от румънска власт. Тези качества се проявяват в пълна мяра и в по-нататъшния ход на военната кампания срещу северната ни съседка.

Във втората част от двата дневника е изнесена информация за бойните действия на територията на Северна Добруджа. 35-ти и 36-ти пехотен полк преминават старата държавна граница на 15 септември 1916 г. и се насочват към предварително изградената отбранителна позиция на противника при Расово – Кубадин – Тузла. Позицията е силно укрепена и ешелонирана в дълбочина. Разположена е на едно от най-тесните места между р. Дунав и Черно море и се отбранява от румънски, руски и сръбски войски, получили в предходните дни свежи подкрепления. На 18 септември с.г. на 2-ра бригада от 6-та пехотна Бдинска дивизия е заповядано да овладее от движение линията между коти 137 и 147, в близост до с. Кубадин. На следващия ден 35-ти пехотен полк настъпва стремително към определения обект, но не успява да го заеме. Според подполковник В. Таслаков, който попълва лично „Дневника“ на полка за деня, неуспехът се дължи основно на следните причини: подразделенията на 2-ри артилерийски полк стрелят без определена цел и групиране на огъня; вследствие на това не съдействат на отделните дружини да настъпват успешно напред; 36-ти полк изостава назад, в резултат на което противникът обстрелва врачанци във фланг; изостават назад и съседните части от 6-ти пехотен турски корпус.

Въпреки неблагоприятните условия за овладяване на Кубадинската укрепена позиция на 20 септември атаката е повторена. Този път турските войски отстъпват панически. 35-ти полк отново е изложен на масиран флангови обстрел от страна на противника. 36-ти полк успява да достигне едва на 2,5 км от своя обект и преустановява настъплението си. Във връзка с изложените факти в двата дневника следва да се отбележи, че аналогично се развиват бойните действия и по другите участъци от фронта. Това налага командирът на Трета българска армия генерал-лейтенант Стефан Тошев да настоява категорично пред главнокомандващия съюзните войски на Балканите генерал-фелдмаршал Август фон Макензен атаките да бъдат преустановени. След остри спорове, които много често излизат извън рамките на лоялния съюзнически тон, съображенията на Тошев са уважени – Трета армия и нейните съюзници се оттеглят на позициите, заемани на 18 септември.

В дневниците на 35-ти и 36-ти пехотен полк се отбелязва, че взетото решение е целесъобразно от оперативна гледна точка. Двата полка претърпяват сериозни загуби в жива сила от началото на военната кампания срещу Румъния и не са в състояние да пробият силно укрепената позиция в непосредствена близост до с. Кубадин (с. 54–59, 204–205).

През периода 21 септември – 18 октомври 1916 г. пред Кубадин се водят рутинни позиционни действия. Противникът проявява по-голяма активност от 1 до 6 октомври с.г. През посочения период от време 241-ви и 243-ти полк от 61-ва руска пехотна дивизия правят опит да заемат пространството между 35-ти полк и 4-ти маршеви полк. Силен натиск срещу българските позиции е упражнен на 3 и 6 октомври, когато двата руски полка настъпват в седем успоредни вериги. 35-ти полк и 4-ти маршеви полк успяват да осуетят замисъла на русите с върховно напрежение на силите.

Значително по-непълноценно е взаимодействието със съседния на 35-ти полк, 74-ти низамски полк. На 6 октомври турците напускат позицията си, без да окажат сериозна съпротива. Извършеният пробив от русите е запълнен от 4-та дружина на Врачанския полк.

В дневниците на 35-ти и 36-ти полк е отделено внимание на още един важен въпрос, имащ пряко отношение към предстоящите офанзивни действия в Северна Добруджа. Посочва се изрично, че пристигат няколкостотин войници от резерва, които са зачислени незабавно в ротите и дружините на двата полка. Пристигат също батареи от 5-ти артилерийски полк, имащи за задача да съдействат на врачани и козлодуйци в предстоящите бойни действия на Добруджанския фронт.

На 18 октомври 1916 г. 2-ра бригада от 6-та пехотна Бдинска дивизия, преминала в състава на Сборната дивизия, е в състояние на пълна бойна готовност. На следващия ден 35-ти и 36-ти полк участват в атаката от подразделенията на Трета българска армия и нейните съюзници срещу Кубадинската укрепена позиция. Двата полка настъпват към зададените им обекти – с. Едил кьой и с. Османча. Поради упоритата съпротива, оказана от 61-ва руска пехотна дивизия, настъплението се развива твърде бавно и дава резултати едва на 20 октомври. В боя за височините при с. Едил кьой само 35-ти полк дава за два дни следните загуби в жива сила: убити – 1 офицер, 177 низши чиновци; ранени – 3 офицери, 2 офицерски кандидати и 374 низши чиновци.

Въпреки претърпените загуби от 2-ра бригада на Сборната пехотна дивизия настъплението продължава методично в северна посока. 35-ти полк изтласква противника от селата Узунлар, Алакап и Каратай, а 36-ти полк настъпва успешно към Бюлбюл море, Бюлбюл мик и Тюрк Мурфатлар. На 22 октомври 1916 г. двата полка участват в боевете за овладяването на Траяновия вал, по който минава железопътната линия Черна вода–Кюстенджа. Овладяването на Траяновия вал има важно стратегическо и стопанско значение, тъй като в български ръце попада единствената голяма транспортна артерия, свързваща Северна Добруджа с Влашката равнина.

В дневниците на 35-ти и 36-ти полкове се съдържа неголяма по обем оценъчна информация за събитията, свързани с пробива на Кубадинската укрепена позиция, и последвалото преследване на противника. Прегледът на изнесените сведения дава основание да се смята, че след 20 октомври 1916 г. неприятелят отстъпва организирано и по свой план: със силни ариергарди задържа българското настъпление; спира се и оказва съпротива на предварително изградени позиции за отбрана; открива отдалеч ефективен артилерийски огън; умело контраатакува и се задържа на отбраняваните рубежи максимално дълго (с. 103–108 и сл., с. 227–229 и сл.).

Въпреки активното противодействие на противника 2-ра бригада от Сборната пехотна дивизия продължава успешно своето настъпление в Северна Добруджа. 35-ти полк изтласква силните руски ариергарди при с. Дерин кьой и кота 129. В началото на ноември 1916 г. той достига северните покрайнини на с. Естер, където започва да изгражда укрепена позиция. 36-ти полк нанася поражение на отстъпващия противник при с. Тюрк Мурфатлар и заедно с 35-ти полк продължава преследването северно от с. Дерин кьой. В първите дни на ноември с.г. козлодуйци започват да изграждат окопи в близост до с. Карол I.

Поместените факти в дневниците на двата полка за преустановеното преследване на противника и преминаването към отбрана могат да се обяснят с подготовката на предстоящата операция по форсирането на р. Дунав, насрочена за 23 ноември с.г. В района на Свищов – Белене започва сформирването на Дунавската българско-германско-турска армия, в чийто състав влизат някои от елитните полкове, числящи се към Трета българска армия: 1-ви пехотен Софийски полк, 6-ти пехотен Търновски полк, 25-ти пехотен Драгомански полк и някои от полковете на 1-ва конна дивизия. Вследствие на извършената предислокация, числеността на Трета армия чувствително намалява и тя преминава закономерно към отбрана на достигнатите позиции.

На 23 ноември 1916 г., когато Дунавската армия форсира голямата река, овладява Зимнич и продължава настъплението си към Букурещ, позициите на 35-ти полк при с. Естер са атакувани от 11-ти и 12-ти руски стрелкови полк. Напредването на противника е преустановено с решителна контраатака на нож, предвождана от командира на позицията майор Савов. На същата дата 36-ти полк води ожесточени боеве на Бериш тепе срещу 117-ти Ярославски полк. Прелом в завързалия се ръкопашен бой внася 1-ва дружина от полка, която атакува русите на нож. Те се спасяват с бягство към своите позиции, разположени в северна посока.

Разгромът на румънските войски, бранещи подстъпите към Букурещ, и влизането на подразделенията от Дунавската армия на 6 декември с.г. в столицата на северната ни съседка променят коренно оперативната ситуация на Добруджанския фронт. Според информацията в „Дневника“ на 35-ти

полк, офицерите и войниците са наясно, че окончателният разгром на Румъния предстои. Във връзка с това подполковник В. Таслаков отбелязва: „В 6 часа след пладне се съобщи, че Букурещ е взет. В 9 часа след пладне вик „Ура!“ по цялата позиция и артилерийска стрелба (с. 148)“. Цитираният текст от „Дневника“ на 35-ти полк свидетелства за високия боен дух на офицерите и войниците, служещи в него. Същевременно той дава доказателства за решимостта на врачани да участват самоотвержено в боевете за окончателния разгром на противника.

В дневниците на 35-ти и 36-ти полк се съдържа подробна информация за предприетото преследване на руските войски, което започва на 15 декември 1916 г. През следващите дни двата полка воюват срещу подразделенията на 3-та руска стрелкова дивизия и 115-та руска пехотна дивизия. С цел да гарантира благоприятни условия за отстъпление на левия бряг на р. Дунав, противникът насочва срещу частите на Трета българска армия силни ариергарди. При с. Камбер, с. Баш кьой и с. Налбант дружините от 35-ти полк принуждават противника да отстъпи на север. Особено кръвопролитно е спечеленото сражение при с. Камбер. По същото време 36-ти полк води ожесточени срещни боеве с руските ариергарди при с. Бейдаут и с. Армутлии. Подкрепени от огъня на своите артилерийски части, разположени при с. Бейдаут, русите оказват упорита съпротива. Те са изтласкани от своите позиции след влизането на 1-ва дружина в боя, която ги атакува вихрено на нож.

На 23 декември с. г. 35-ти и 36-ти полк достигат до с. Телица, в чиито околности се сражават срещу превъзхождащи ги по численост руски части. Боевете продължават с изключително ожесточение през целия ден. Те бележат своята кулминация в късния следобед на същата дата, когато един руски батальон прави опит да контраатакува. Контраатаката е отбита с общите усилия на две дружини от Врачанския полк и една дружина от Козлодуйския полк.

Според дневниците на двата полка по аналогичен оперативен сценарий протичат боевете през последните дни на декември 1916 и в началото на януари 1917 г. съответно при с. Лункавица и с. Вакарени. Въпреки претърпените загуби в жива сила 3-та руска стрелкова дивизия и 115-та руска пехотна дивизия успяват да се прехвърлят на левия бряг на Дунава при Галац и да заемат позиции за отбрана по долното течение на р. Серет.

Последните две сражения ознаменуват победния завършек на военната кампания в Добруджа. Това става възможно поради проявената самоотверженост на военнослужещите в Трета армия, към която се числят 35-ти и 36-ти полкове. Личният състав на двата полка посреща с чувство на изпълнен дълг извоюваната победа. За това свидетелства заключителната част от „Дневника“ на Козлодуйския полк, в която се отбелязва: „На 5 януари 1917 г., в 9 часа преди пладне, полкът се построи по дружинно и беше поздравен от бригадният командир (полковник Вапцаров – бел. на съст.) по случай окончателното изгонване на противника от Добруджа (с. 288)“.

Макар и лаконичен, приведенният текст показва, че дневниците на 35-ти и 36-ти полк отразяват в цялост бойния път на войниците и офицерите, служещи в тях. Очевидно е, че в двата дневника се съдържат сведения не само за развоя на бойните действия, но и информация, която отразява чувството на гордост на врачани и козлодуйци от извоюваното освобождение на Добруджа от румънска власт. Дневниците дават възможност на съвременниците да разберат какво се е смятало за важно и задължително за отбелязване от самите участници в кървавия боен път на нашите предци. А това ги прави увлекателни за четене, размисъл и почит към делото на врачанци и козлодуйци.